

O KOŽARSKOM ZANATU U SPLITU U XVIII I POČETKOM XIX ST.

Danica Božić-Bužančić

Kožarski zanat, kao i uopće zanati kojima je koža osnovna sirovina, bili su u Splitu rano razvijeni. Najstariji podatak o kožarima potječe iz 1281. godine, kada je kožar Radoslav (Radoslaus pellipariu), koji je ujedno posjedovao i zemlju, sastavio svoju oporuku. Među svjedocima što su tom činu prisustvovali spominju se još dvojica kožara: Blaž i Stjepan (?) Priliepe.¹ Dukalom Francesca Foscarija upućenom splitskom knezu Marku Memmu 1477. godine određeno je da i kožari, »piliparij«, postolari »ceredones«² i krojači moraju sudjelovati u obnovi gradskih zidina.³

Majstori zanata vezanih za kožu bili su u Splitu od davnine ugledni, pa je tako 1448. godine Petar Postolar postao građaninom grada Splita.⁴

Kožarska, kao i postolarska struka u razdoblju između 1360. i 1361. godine bile su među zanatima u Splitu najbrojnije zastupane. U nepunu godinu dana spominje se 26 postolara i 6 kožara.⁵ U Splitu su postolarski zanat učili i mladići iz drugih dalmatinskih gradova, pa su tako 1264. godine Soram pok. Mecija i njegova žena Tolica iz Trogira dali svoga sina Franju majstoru postolaru Relesu iz Splita da u njega izuči postolarski zanat za 12 godina.⁶

Godine 1507. popisani su građani i pučani grada Splita. Bilo ih je oko 2000 (tu nisu bile upisane plemićke obitelji). Među njima je bilo 13 postolara i 5 krznara, dakle prilično velik broj s obzirom na stanovništvo grada.⁷ Kožari se u popisu ne spominju, a nije moguće da u to doba nisu djelovali. Vjerojatno su im radionice bile izvan gradskih zidina, kao i kasnije, a možda su tamo i stanovali.

Nije nikakvo čudo da su ti zanati u Splitu cvali stoljećima. Za to je postojalo više važnih razloga. U prvom redu Split je obilovao sirovinom, tj. kožom. Domaćih životinja na području splitske općine bio je velik broj, iako mnogo manje nego na području većine ostalih dalmatinskih gradova.⁸ Dalmatinska zagora obilovala je divljači, a najviše kože stizalo je karavanama iz krajeva koji su bili pod turskom vlašću. Poznati agro-

nom i intelektualac Ivan Luka Garanjin (1764—1841) u svom rukopisu koji nosi naslov »Caravane turche nel litorale della Dalmazia«, kaže da su karavane koje su stizale u lazarete Splita, Dubrovnika i Kaštel-Novog donosile vosak, vunu, kordovan, safijske kože, kože od zeca, lisice, kune (fuine), kositar, terre minerali, češljani pamuk ili pamučne tkanine, vreće, pokrivače od kozje dlake, suhe šljive i druge predmete od manjeg značenja.⁹

U drugoj polovini XVIII st. koža je stizala u Split i iz drugih krajeva. Kordovanske kože, koža od mačke, zeca, medvjeda stizala je brodovima iz Skadra, tada u turskoj Albaniji.¹⁰ Iz Rijeke, Rovinja i Trsta stizao je koram, a iz Rijeke još i janjeće kože.¹¹ Logično je da sva ta koža nije bila namijenjena splitskom tržištu, ali dio svakako jest. Split je bio trgovačko središte za cijelu srednju Dalmaciju, njemu su gravitirali stanovnici otoka i Dalmatinske zagore, a i Bosna je nabavljala u Splitu proizvode koji su njoj nedostajali. Evlija Čelebi, govoreći u svom putopisu o splitskom lazaretu, nabraja robu koja se tu nalazila, pa među ostalim spominje velike količine potplata.¹²

U Dubrovniku su postolari u početku za svoje potrebe strojili kožu sami. I u Kotoru je bio isti slučaj. U XIV st. u Kotoru su zabilježena 22 postolara i 7 krznara, ali nijedan kožar. U ta dva grada kožari su se odvojili od postolara kao posebna struka. Postolari kožarima u Kotoru dopuštaju samo određeno područje djelovanja i nadziru ih.¹³ Kožarski se zanat u Trogiru razvio već u XIII st. Pojedini obrtnici kožarskih struka bili su novi doseljenici iz Italije. Od te vrsti zanata jače je bio raširen kožarski i krznarski obrt. Ti su majstori primali na naukovanje mladiće iz Splita i Klisa. Ta su dva zanata u Trogiru, izgleda, bila unosna.¹⁴

Unatoč tome što je u Splitu rano već postojala posebna struka štavljenje kože, ipak su i splitski postolari štavili kožu za svoje potrebe. U inventaru sastavljenom u kući i dućanu Petra Bertučevića u XVI st. u Splitu zabilježena su među ostalim vjedra, koja je on sigurno upotrebljavao u procesu štavljenja kože, te »una barca da conzar la pelle«¹⁵ Kože su sigurno štavili za svoje potrebe i krznari. Taj je zanat u Splitu bio dosta razvijen. Godine 1799. jedna je ulica u Splitu nosila ime »Calle de Pelizzeri«.¹⁶ Vjerojatno su krznari u toj ulici imali svoje radnje.

Godine 1675. djelovalo je u Splitu najmanje 6 krznara: Stjepan Dragolović, Marko Sarajevac, Franjo Bosanac, Matija Dobrojević, Jerko Ivančević i Marin Filipović — »mastri varottari«.¹⁷

Godine 1716. popisana su u samom gradu tri krznara.¹⁸ Kožari su sigurno svi imali svoje radionice u predgrađima, pa su možda tamo i živjeli, stoga i nije mogla nijedna ulica u gradu biti nazvana po njihovom zanatu. Jedan od artikala koji je bio vrlo važan u procesu štavljenja kože bila je rujevina (*Rhus cotinus*). Tu su biljku u Split i uvezili iz Kotora, odakle su je najviše izvozili u Senegaliju i u Veneciju,¹⁹ a vjerojatno su je početkom XIX stoljeća austrijske vlasti namjeravale izvoziti i s područja splitskog okružja.²⁰

Kožarski je zanat bio razvijen i tijekom XVIII st. u Splitu. Radionice za strojenje kože i bojadisaonice bile su u nadležnosti splitske općine,

Kožni uvez knjige iz 1811. g.

i ona je pravo tih radova davala u zakup privatnicima. Godine 1730. »Datio della Tentoria, e Tabbaccaria delle Pelli« već je pet godina imao mistro Karlo Lucenti, koji je te godine splitskim vlastima uputio molbu u kojoj kaže da je mnogo utrošio za štavljenje korama za potrebe ovoga grada, pa moli da se zabrani uvoz stranog korama koji je mnogo štetio spomenutoj desetini. Lucenti je, izgleda, imao veću radionicu i više radnika, za koje kaže da će ih u slučaju daljnjeg uvoza korama morati otpustiti i zaustaviti posao.²¹ U tom smislu izdana je 1771. godine od strane za to zaduženih mletačkih vlasti naredba kojom je zabranjen uvoz stranog korama uz propisane sankcije.²²

Podaci o kožarima u Splitu iz druge polovine XVIII st. mnogo su brojniji i bogatiji. Ivan Moller, jedan od osnivača Agrarne akademije u Splitu i glavna osoba u prvoj i najplodnijoj fazi rada, pokušao je osnovati kožarsku radionicu u Splitu u okviru Akademije. D. S. Karaman kaže da je zato bilo više razloga: kožu je u nas bilo lako nabaviti, velike količine kože nabavljale su ovdje inozemne radionice, tu je bilo maslinova i ribljeg ulja, a u Solinu je bila voda, i tu su radile stupe. Moller je bio doveo vrlo dobre stručnjake s apeninskog područja mletačke države. Na tom je području manufakturna prerada kože imala već priličnu tradiciju. Međutim, u Akademiji su nastale svađe, u radionici gubici, pa ju je Moller bio prisiljen zatvoriti.²³

Kožarska radionica većeg kapaciteta o kojoj je sačuvano najviše podataka imala je svoje prostorije u predgrađu Lučac, a stupu u Solinu.²⁴ Godine 1782. sastavljen je inventar predmeta nađenih u kući i skladištima tog tzv. »Društva za trgovinu nove radionice koža po njemačkom načinu«. Društvo je počelo raditi 1779. godine. Udruženi su bili »signor« Ante Zamengo iz Splita, »conte« Leonard Dudan isto tako iz Splita, zatim Stjepan Leonardi, Švicarac iz pokrajine Grisona, tada već dugogodišnji stanovnik Splita; on je ujedno bio predstavnik svog brata Ivana, te još Ante Baijer porijeklom Francuz, ali je već dugo godina boravio u splitskom predgrađu Lučac. Te je godine 1782. bio završio rok ugovora njihova zajedničkog poslovanja, pa se od njih odijelio Ante Baijer.

Zamengo je u toj radionici vjerojatno bojio kožu jer je on zajedno s Garanjinima imao u Splitu bojadisaonicu.

To je društvo trgovalo štavljenim janječim kožama s Jakobom Curielom. U Veneciji su vjerojatno imali svoje skladište, pa su odatle slali kožu u Bolonju. Vunu su naveliko prodavali Magdaleni Paić i Marku Laura, stanovnicima splitskog predgrađa Veli Varoš. Društvo je, izgleda, poslovalo velikim količinama robe jer se Baijer dijeleći se odricao svih prava na izvjesne količine robe i kredite, a morao je još dati suvlasnicima 300 dukata u gotovom, dan prije odlaska 1783. godine na sajam u Senigaliju (taj se sajam svake godine održavao od 13—31. srpnja).²⁵ Tu je Društvo sigurno slalo svoju robu na prodaju. Dalmacija je inače mnogo kupovala i prodavala na tom sajmu. Baijer je nastavio sigurno voditi kožarsku radionicu jer je njemu ostala sva sirova i štavljena koža, namještaj, alat, krediti, stupa (valca) u Solinu, sve što je prije pripadalo Društvu.

Na osnovi inventara posjeda Društva moguće je zaključiti čime je ono poslovalo. U skladištima je bilo sirove kože, te druge u različitim stadijima prerade, i to janjeće (becchine), kravlje, kože s runom, ovnujske, kože od škopca, teleće kože, kože od kozlića, jareće kože. Ta je radionica bila dobro opskrbljena prostorijama, alatom i sirovinom, a koža se uz štavljenje i bojila. Popisana je i jedna koža na kojoj su iskušavali boje, te kože obojene raznim bojama. Štavljenje četiriju kožica koštalo je 48 lira, a štavljenje i bojenje jedne kožice ljubičastom bojom 9 lira. Cijena je, naravno, ovisila o veličini kože.

U inventaru su zapisani i gotovi predmeti izrađeni od kože. Konfekcijsku robu od raznih tkanina prodavali su u mnogim splitskim dućanima, a u nekima i gotove predmete od kože. U skladištima te radionice zabilježeni su također gotovi odjevni predmeti: rukavice od antilopa muške i ženske i 36 pari hlača šivanih od kože od škopca, (hlače podstavljene antilopom i poneki drugi odjevni predmet od kože; krzna također namijenjena osobnoj garderobi). Bilo je tu još kože i antilopa namijenjenih izradi hlača, te šivanju cipela.

Po svemu se može zaključiti da je to Društvo imalo vrlo razvijen posao, to više jer su sigurno i gotove kožnate predmete prodavali i u Veneciji, Bolonji i Senigaliji.

U isto doba imao je u Splitu svoju radnju i krznar Ivan Matković, zvani Tanden.²⁶ Nije poznato je li taj krznar štavio kožu za potrebe svoje radnje. On je proizvodio sitne kožne predmete od krzna prostih životinja, kako je to u dokumentu naznačeno. O njemu samom ništa ne znamo; poznati su samo njegovi gotovi predmeti i sirovine koji su za vrijeme teške epidemije kuge u Splitu 1783/4. godine bili dani na raskuživanje. Osim velikog broja kožica, zabilježene su kožnate rukavice, mufovi učinjeni i od kože pasa, kožnate torbe, kape i velika krzna »pellizoni«, kojima su se vjerojatno štitili od zime, i to raznih boja — crvene, zelene, plave i »latesin«.

Na kraju XVIII st., zapravo 1796. godine djelovala je jedna radionica za štavljenje kože u kući Parać u Solinu. Vlasnik je bio Nikola Albanasović. On je radionicu za svoj račun dao na upravljanje Petru Radvaniju iz Kotora.²⁷

Godine 1802. zabilježeni su u Splitu i predgrađima ovi majstori kojima je koža bila osnovna sirovina za rad: u predgrađu Veli Varoš djelovalo je 9 postolara i papučara, na Dobrome 4 postolara i papučara i 5 kožara (scorzaiola). U predgrađima Lučac i Manuš radila su samo trojica kožara. U Solinu se ne spominje nijedna stupa za kožu, a 54 za štofove (panilanni).²⁸ Za grad u tom izvoru podaci nisu zabilježeni. Godine 1813. neki Marko Casotti nastojao je otvoriti radionicu kože »fabbrica di pelli« u Solinu na lokalitetu Otok.²⁹ Iz dopisa pisanog na francuskom jeziku vidljivo je da se radilo o štavionici kože. U tom smislu Casotti je pisao Ivanu Luki Garanjinu, koji je tada bio inspektor za šume i vode, da mu dade svoje mišljenje o devijaciji i zagađivanju rječice Jadro. Projekt otvaranja te radionice podržavale su francuske vlasti smatrajući je korisnom. Garanjin se također slagao s programom i smatrao je Casottija prvim osnivačem jednog tako potrebnog i korisnog zanata.

Vjerojatno nije u to doba bilo jačih kožarskih radionica u Splitu. Okružni poglavar za splitsko okružje E. Reha piše u svom izvještaju za to područje 1822. godine samo o jednoj kožarskoj radionici u Splitu »comiatura di pellami...«³⁰

K. Vojnović u statističko-ekonomskom pregledu splitskog okružja za 1857—1860. godinu spominje tvornicu koža u Splitu kojoj je bio vlasnik A. Zlodre.³¹ Vojnović kaže da je to prva tvornica poslije tvornice rožolja u Zadru. U toj se tvornici rad stalno usavršavao, pa se mogla natjecati s najboljima u državi koji su radili na štavljenju kože. Osnovana je 1848. godine, a u doba kada je Vojnović pisao to djelo, imala je već deset radnika. Svoje je proizvode prodavala po čitavoj provinciji. Izrađivala je razne vrste koža, među kojima i kordovan u raznim bojama. Zlodrina radionica-tvornica djelovala je još i 1863. godine.³²

Tada se zvala tvornica potplata i kožnatih rukotvorina. U to doba u splitskom okružju nije djelovao ni jedan kožar (cuojao) ni majstor kordovana, ali su postojala tri majstora za štavljenje kože i dva remenara.

U inventarima udobno i suvremeno namještenih splitskih kuća XVII i XVIII st. zabilježeni su brojni predmeti učinjeni od kože raznih vrsta i načina obrade, od obične do umjetnički obrađene i ukrašene kože. To su u prvom redu kožnate zidne zavjese koje su u Evropi ušle u modu već u doba renesanse, a barok je posebno volio upotrebu kože u kući. Kada je Split prihvatio upotrebu kožnih zavjesa, nije poznato jer ranija stoljeća nisu proučena. U poznatim inventarima iz druge polovine XVI stoljeća kožne zavjese nisu zabilježene. To je doba kada Turci dolaze do splitskih zidina, a ekonomsko stanje je vrlo loše. Tek podizanjem Rodrigove skale Split se otvara Istoku i Zapadu, i materijalni položaj njegovih stanovnika brzo se popravlja. Kožne zavjese nisu u Splitu bile mnogo u upotrebi ni u XVII st. One su se najviše upotrebljavale u prvoj polovini XVIII st., a u drugoj polovini istog stoljeća već izlaze iz mode. Vjerojatno se redovito radilo o fino obrađenoj i pozlaćenju koži koja se u nekim slučajevima nazivala koridor, a u drugima »cori«.³³ Naziv za kožu »cori« koja se rabila za kožne zavjese nalazimo i u mletačkim inventarima.³⁴ Ponekad su te zidne zavjese pokrivalo samo dio zida uz krevet. Kožne zavjese prihvatili su i drugi dalmatinski gradovi u to doba. U kući povjesničara Pavla Andreisa 1658. godine u Trogiru bilo je više soba obloženo takvim zavjesama. Zavjese u salonu bile su procijenjene na 400 lira.³⁵ Plemićka obitelj Fanfonja u Zadru imala je u kući također zidne zavjese od koridora.³⁶

Kožom su bile obložene skrinje, stolovi, koji su u pojedinim slučajevima bili namijenjeni za otvoreni prostor. Ipak se koža najviše u kućama upotrebljavala za presvlačenje sjedalica.³⁷ Sjedalice pokrivene kožom zabilježene su i u dubrovačkim kućama već u drugoj polovini XVI st.³⁸ U šibenskim su kućama u XVII st. imali sjedalice presvučene običnom kožom i bulgarom, a u Visu je Ivan Jakša imao fotelju također pokrivenu bulgarom.³⁹ U Trogiru u spomenutoj kući Andreis sjedalice presvučene bulgarom bile su svaka procijenjena na 22 lire.⁴⁰ U XVI i u XVII st. koža se upotrebljavala u crkvama i kućama, osim u Dubrovniku, i u ostalim

gradovima s područja Dubrovačke Republike, kao u Stonu i Lopudu.⁴¹ Bogate i kulturne splitske obitelji upotrebljavale su ranije, a i u XVIII st., kožu raznih vrsta i za uvez knjiga, a u istu svrhu upotrebljavale su je i razne ustanove. Na primjer, u kući obitelji Marchi među ostalim knjigama zabilježen je veći broj uvezanih u pergamentu »carta peccora« ili »bergamina«; rukopis gradskog statuta Splita bio je uvezan u koridor, a poneka knjiga u crvenu kožu.⁴²

Važnije knjige obitelji Garanjin, u kojima su se bilježili podaci o prihodima i rashodima velikih posjeda i poslovanja, također su bile uvezane u smeđu kožu.⁴³

Knjige se vjerojatno nisu uvezivale u Splitu. Tiskare u Splitu nije bilo do početka XIX st.⁴⁴ a je li radila neka knjigovežnica, o tome dosad nemamo podataka. Godine 1734. zabilježeno je nešto knjigovežaćkog alata u kući Marchi. Sačuvani su računi za uvez knjiga koje je platila obitelj Garanjin iz Trogira. Oni su trgovinom bili vezani za Italiju, pa su knjige uvezivali u Veneciju i u Padovu. Godine 1794. platili su za uvez 14 knjiga veličine oktave u karton obložen telećom kožom 7 lira nekom Bianchettiju »Libraj al Santo« u Padovu.⁴⁵

Od naziva za vrstu kože koja se upotrebljavala u splitskim kućama zabilježeni su koridor »cori«. Za »cori d'oro« Boerio kaže da je to »corame stampato«, koža s utisnutim cvjetnim motivom za uređenje prostorija namijenjenih stanovanju.⁴⁶ U Italiji su XVI st. reljefno obrađenu i pozlaćenu kožu, koju je Venecija obilno proizvodila sve skoro do pred konac XVIII st. nazivali »cori d'oro«.⁴⁷ Ponekad je u splitskim popisima za tu vrst kože naznačena crvena boja, ili zelena, ili je zabilježeno »a mezza vita«, što bi prema Molmentiju označavalo polusjajnu kožu.⁴⁸ Je li taj termin i kod nas imao isto značenje, nije potpuno jasno.⁴⁹ U jednom je inventaru koridor detaljnije opisan na sjedalicama »quattro careghini di coridor turchin con oro«.⁵⁰ Od koridora su bivali izrađeni ukrasni jastuci u spavaćim sobama.⁵¹

Koža koja se upotrebljavala na namještaju bila je različite vrsti i obrade. Na krevetima su zimi imali krznene i kožnate pokrivače.⁵² Forzieri-škrinje bile su pokriveno kožom nazvanom »pelle«. Pod tim se nazivom koža rabila i na sjedalicama, a znala je biti i crvene boje.⁵³ U kući Petrović-Cattonari popisivač razlikuje vrst kože »pelle« od kože »bulgaro«.⁵⁴

Na sjedalicama se rabila i koža »corame« u XVII i u XVIII st.⁵⁵ Prema Boeriju to bi bila neka vrst tepiha »paramento« za oblaganje od obojene ili dekorativne kože.⁵⁶ Sella taj naziv tumači kao kožu, ali ne spominje umjetničku obradu ili bojenje.⁵⁷

U inventarima renesansnih kuća u Dubrovniku pod koramom se podrazumijevala koža koja se rabila na jastucima i sjedalicama, a u jednom inventaru iz 1548. godine bile su i zidne zavjese od pozlaćena korama »de orpello«.⁵⁸ Verena Han smatra da je naziv koram na mobiljaru i uopće u uređenju kuća u Dubrovniku označavao naročito obrađenu, bilo pozlaćenu, slikanu, tiskanu ili reljefno ukrašenu kožu.⁵⁹ Takvim su koramom vjerojatno bile obložene i sjedalice u splitskim kućama. Kako je već spomenuto, koram je u drugoj polovini XVIII st. stizao u Split iz Rijeke

i Trsta. O kakvom se tu koramu radilo, fino obrađenom, ili onom za potplate, ne može se zaključiti na osnovi šturih podataka. Spomenuta zabrana o uvozu korama posve sigurno se odnosila na potplat.

Za presvlačenje raznih sjedala u splitskim kućama XVII i XVIII st. rabili su i kožu nazvanu »bulgaro«. Verena Han u citiranoj radnji kaže da su kordovanska koža, kao i ona nazvana »bulgaro« bile fine safijske kože raznih boja, i da su ih naročito mnogo proizvodili u Turskoj i u turskim zemljama na Balkanu.⁶⁰ Prema Boeriju i Gattinoniju, ova vrst kože vuče porijeklo iz Bugarske.⁶¹ Sella u svojim rječnicima ovaj naziv uopće ne spominje.⁶² U kući spomenutog povjesničara Pavla Andreisa zabilježeno je više sjedalice od »bulgara«, a svaka od tih procijenjena je na 22 lire.⁶³ Dvije sjedalice u jednoj splitskoj kući bile su presvučene kožom, koja je bila »broccata«, možda je na toj koži bilo zlatnog ili srebrnog ukrasa.⁶⁴ »Bulgaro« u dubrovačkim kućama izgleda da je označavao kožu bez ukrasa, obojenu ili u prirodnoj boji.⁶⁵

Kordovanska koža također se rabila na mobiljaru u splitskim kućama, ali i na sjedalicama namijenjenim za otvoreni prostor. Zanimljivo je da su velike količine kordovana prolazile kroz Split, a ta se koža prilično rijetko spominje u inventarima splitskih kuća, barem koliko je dosad poznato. Vjerojatno je to bila čvrsta koža kada se rabila i na sjedalima što su bili namijenjeni za otvoreni prostor.

Prema mišljenju D. Zelinkove a na osnovi arhivskih podataka iz XVII stoljeća, kordovan u Sloveniji nije bio dekorativno obrađena koža, ali kako kaže V. Kragl, tim su nazivom označavali »lijepo izrađenu kožu«.⁶⁶ Po Selli to bi bila koža od kože ili ovna.⁶⁷ Vjerojatno se to tumačenje može odnositi i na kožu koja je stizala u Split, s tim da je bila kvalitetno izrađena, odnosno štavljena.

U upotrebi je još bio »cuoio«, što Boerio tumači kao koram ili »pelle«.⁶⁸

Interesantno bi bilo doznati jesu li i u kojoj splitskoj radionici obrađivali umjetnički kožu. Spomenuli smo izradu raznih kožnih predmeta u kojima su splitski majstori bili sigurno dostigli dobar kvalitet. Vjerojatno je dio koridora dolazio iz Italije, kao i u Dubrovnik, u prvom redu iz Venecije. Italija je umjetnost slikanja na koži preuzela od Španjolske, koja je bila prva zemlja u Evropi u kojoj se razvila umjetnost slikanja na koži. Napulj i Venecija bili su dostigli visoki stupanj u dekorativnoj obradi kože, ali Italija nije izrađivala reljefne površine.⁶⁹

Nizozemska, koja je dugo bila pod vlašću Španjolske, također je preuzela slikanje na koži i tu je umjetnost visoko razvila. Te je kože ona mnogo izvozila, a naročito u Italiju.⁷⁰ Umjetnički obrađena koža iz Nizozemske mogla je stići i u Split, kao što je stizala i vrst flandrijskog platna »renso«.⁷¹

Ipak bi se moglo pretpostaviti da se umjetnički obrađena koža izrađivala i u Splitu kad je bilo tolikih majstora kožarskih zanata, a sigurno svi ti još nisu ni poznati. U Dubrovniku je radionicu za ukrašavanje i pozlaćivanje kože vodio Leonardo Molino u drugoj polovini XVII st., a bio je vjerojatno porijeklom iz Venecije.⁷²

U Splitu je također bilo stranih majstora. Njih je bilo i u spomenutoj radionici u kojoj se prerađivala koža na njemački način. Možda je i neki stranac imao u Splitu radionicu za obradu umjetničke kože. To će se vjerojatno otkriti daljnjim istraživanjima bogate arhivske građe, a naročito notarskih spisa i oporuka, što je do sada sasvim malo iskorišteno.

BILJEŠKE

¹ T. *Smičiklas*, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (Codex Diplomaticus), svez. VI, Zagreb 1908, str. 381—382.

² Cerdo, coriarius sutor, kožar, postolar. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, fasciculus I, Zagrabiae 1969.

Pelliparius, conciapelli. P. Sella, *Glossario latino italiano stato della chiesa — Veneto Abruzzi, Città del Vaticano* 1944.

³ Libro d'oro della antica communita di Spalato, rkp. I. 63, original u Muzeju grada Splita, fotokopija u Historijskom arhivu u Splitu.

⁴ Libro d'oro, n. rkp. I. 197.

⁵ G. *Novak*, *Povijest Splita*, knjiga prva, Split 1957, str. 431.

⁶ Isto, str. 422.

⁷ D. *Božić-Bužančić*, *Prilog poznavanju građana i pučana u Splitu početkom XVI st.*, Arhivski vjesnik XVI, Zagreb 1973, str. 171—175.

⁸ Godine 1771. na području Zadra zajedno s otocima bile su 253.452 glave stoke sitnog zuba, a iste godine na splitskom području s otocima bile su 8124 glave. Godine 1781, isto tako na području Zadra, otoka i Novigrada popisano je 205.996 glava sitnog zuba, a na splitskom području s otocima 7776; D. *Božić-Bužančić*, Dvije anagrafske tabele na području Dalmacije iz druge polovine 18. st., Arhivski vjesnik XI—XII/1968—1969, Zagreb 1969. Prilozi.

⁹ Rukopisna ostavština obitelji Fanfonja-Garanjin, osobni arhiv ILG. Ne citiram signaturu dijelova ovog fonda, jer je pri završetku sređivanje pa signature nisu definitivne.

Bosna je opskrbljivala kožom i Italiju; tako su 1667. godine stigle i u Senigaliju 42 bale i 400 libri kordovana iz Splita, Kotora i Dubrovnika, zatim 4000 libri bravljih koža iz Splita; S. M. *Traljić*, *Prilozi poznavanju trgovačkih veza Bosne s Anonom i Senigalijom u XVII i XVIII st.*, Pomorski zbornik, knjiga 8, Zadar 1970, str. 653.

¹⁰ Splitski arhiv (SSO) u Historijskom arhivu u Zadru (u daljem tekstu HAZ), svez. 911/16.

¹¹ Splitski arhiv u HAZ-u, svez. 911/13.

¹² E. *Čelebi*, *Putopis*, odlomci o jugoslavenskim zemljama, Sarajevo 1967, str. 197—202.

¹³ D. *Roller*, *Dubrovački zanati u XV i XVI st.*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knjiga 2, Zagreb 1951, str. 144 i 147; M. *Milošević*, *Prilozi za istoriju zanata u Kotoru*, Istoriski zapisi god. IX, knj. XII, 1—2, Cetinje 1956, str. 87.

¹⁴ M. *Mirković*, *Ekonomski odnosi u Trogiru u XIII st.*, *Historijski zbornik* god. IV, Zagreb 1961, str. 25.

¹⁵ D. *Božić-Bužančić*, *Prilozi poznavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovine 16. vijeka*, Tri priloga, *Izdanje Historijskog arhiva u Splitu* (u daljnjem tekstu HAS), svez. 3, Split 1961, str. 110.

¹⁶ NS, svez. LXI/6 u HAS-u.

¹⁷ Marko Sarajevac bio je vjerojatno turski izbjeglica; poginuo je od Turaka u travnju 1687. god. U njegovoj je kući nađeno više kožica kozlića, janjaca, divlje mačke. Imao je krznarski alat. D. *Božić-Bužančić*, *Interijer kuće u Splitu u 17. vijeku*, *Izdanje HAS-a* br. 5, Split 1965, dok. br. 1.

O obvezama krznara u Splitu sačuvan je dokumenat u Spisima generalnog providura Girolama Grimanija 1675—1677 svez. II, L. 6/r, u HAZ-u, koji glasi:

»Ci fano esponer con humiltà Steffano Dragolovich (?), Marco Saraievaz, Francesco Bosnese, Mattio Dobroevich, Gerco Ivancovich, e Marin Filipovich, Mastri Varottari nella città di Spalato eservi antico lodevole istituto nell'arte loro, che si fabbrichino li quartieri, ove fodre di pelle con panzette e schenali dodeci di Volpe per ogni quartiere, in modo che in doi quartieri, over una fodra debbano entrarvi almeno vintiquattro penzette over schenali di Volpe di lunghezza ordinaria lavorando si negl'altri quartieri d'altre pelli secondo l'uso antico della professione loro facendosi ogni quartiere di lunghezza brazza doi meno una quarta in cca, e di lunghezza à piedi brazza doi meno meza quarta. Venir per ciò da alcuni detto inveterato costume et uso alterato in defraudo de particolari in discredito della stessa professione, et in sconcerto delle regole antichissime dell'arte. Desiderando poi tanto gli esponenti, che i lavori loro non siano adulterati, e che in pratica del mestiere camini con guell'«ingenua e..... forma, che si e sempre stimata (?) comandiamo à cadaun spettabile (?) publico della Città questa dover far in g(iorn)o festivo proclama, per che in pena di perder la robba e di soldi (?) 2 1/2 (?) per caduna trasgressione dell'arte, che ardisca scomponer, o in minima parte alterar le regole et usi dell'ante..... in tutto e per tutto in confermamento della.....«

Zara 6 Xbre 1675.

Potrebno je proučiti matične knjiga Splita koje vrve podacima o zanatljama, pa tako i o onima kojima je koža bila osnovni materijal. Knjige od 1575. do ca 1870. čuvaju se u HAS-u.

Varoter znači krznar, Varotèr, s. m. Vaiaio, così detto da Vaio (sura vjeverica op. p.), specie di pelle (Varo) Pellicciaio, Pelliciaro, Pelliccere, che fa pellicce a vende pelli di vai, G. Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1856, ristampa anastatica, Milano 1971.

NS—LXI/4 u HAS-u.

¹⁸ D. Božić-Bužančić, Zanatlje u Splitu početkom XVIII st., Kulturna baština br. 3—4, Split 1975, str. 16—17. Postolari su bili podijeljeni po specijalnosti u okviru zanata: scarpera je bilo 7, a jedan od tih imao je naučnika, zatim je 1 bio calzolaro, jedan je krpio cipele, trojica su bili papučari. U tom su članku greškom zabilježeni kožari, a radilo se o krznarima.

¹⁹ M. I. Milošević, Nosioci pomorske privrede Kotora prve polovice XVIII vijeka, Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru IX, Kotor 1960, str. 115.

²⁰ Kapetan splitskog okružja Reha uputio je 1818. god. dopis Ivanu Luki Garanjinu, kao stručnjaku agronomu, u kojemu ga pita bi li sječa stabala rujevine u trgovačke svrhe bila štetna za ekonomiju šuma. Ivan Luka Garanjin u odgovoru tumači da list rujevine služi za štavljenje kože, listom se boji tkanina i safijske kože u boju mrtvog lišća i u boju kave. Drvo rujevine dosta je tvrdo i lijepo, išarano žilicama živožute i svijetlozelene boje, a od njega, kaže Garanjin, tokari i stolari izrađuju razne sitne radove, a upotrebljavaju ga i majstori koji izrađuju flaute. On kaže da se to drvo tražilo i u Dalmaciji u trgovačke svrhe, pa je stoga potrebno podvrći ga upravi šuma. Rukopisna ostavština Fanfonja-Garanjin, Osobni spisi Ivana Luke Garanjina.

Rujevinu su nazivali tabak, pa su po njoj i one koji su štavili kožu nazivali tabakari. Taj se naziv javlja u Dubrovniku u kapitulima bratovštine postolara tek u XVII st. D. Roller, n. dj. str. 144.

²¹ M-18, I. 37 u Naučnoj biblioteci u Splitu.

²² Rukopisna ostavština obitelji Fanfonja-Garanjin, grupa stampata, venecijansko razdoblje.

²³ D. S. Karaman, Prva hrvatska akademija i gospodarsko društvo u Spljetu, Spljet 1899, str. 40.

Adi 31 Ottobre 1782.

In esecuzione del riverito Atto del giorno d'oggi dell'Illustrissimo Signor Conte Capitano mi sono conferito io Giovanni Maria Geremia di Veneta Autorità Nodaro Publico e Coadiutor Civile unitamente al'Infrascritto Spetabil Signor Esaminador, e Testimonj, servito da Domini Giovanni Batista Fulonio Comanda-

dor, alla Casa, E Magazini di ragione della Compagnia di Negozio della nuova Fabbrica di Pelli ad uso di Germania, posti in questo Borgo Lucaz, ove presi in Inventario quanto segue.

Nel Magazzino serve di Cucina dalla parte di Grego.

Pellè venti sei Boldroni non concì suttì con lana
Pellè sedeci dete con Lana asciute non concie
Pellè Becchine dieci con pelle sopra sute non concie
Pellè cento setanta Boldroni tosati suti non concie
Pelle Becchine due picciole sute non concie
Due pelli di vitello sciute non concie

Sopra il Solevato

Pellè Becchine venti con pello non concie
Pellè di Vacheta oto non concie

Nel Magazzino dalla parte d'Ostro

Una Tina vuota

Pellè da Calcina tre Montoni, e Becchine cinquanta duè

Una Vacheta pur da Calcina.

Una Tineta

Pelle Montoni da calcina venti cinque

Un Cavalotto; una Casetta, una tola, ed un fero

Un paro gambe di Cavaletto

Una Mastella d'acqua

Adi: 2 Novembre 1782.

Nel Magazzino serve da cucina

Un ferro da scarnar

Un piese da Cavaletto

Una Casetta

Una Toletta

Un Sacco di Lana mezzo pieno di Farina intiera di Formento

Un Casson d'Albeo con due feri da Lucheto, con suo luchetto, e Chiave, con entro sei quarte Formento circa.

Due Alboli grandi ad uso di Pellame un con suo coperchio con entro Quarta una circa di Semola e nell'altro Cenere

Una Stadiera con suo Marco

Una Seghetta

Una Cazza con entro Cenere

Una Schizza vuota

Una Toletta

Una Barilla Veneziana

Un Carateletto fiumano nuovo

Altra Barilla Veneziana

Due Zare entro in una poco Oglio

Un Armer con sua Seratura, e Chiave, con entro

Una Mezaliera di Peltre

Sedeci Piatti, e piadenelle di Terra diversi

Più sparsi altri sete

Una Soliera di cristallo

Quatro goti di cristallo

Un Vaseto di Lata con suo Coperchio

Un Carateleto di capacita di una Barilla, e mezza

Una Bozzeta piccola

Un Vaso d'Oglio di terra

Altri tre Vasi pur di Terra da Oglio

Altro detto di Lata

Due pignate di Terra

Due Sacheti di Tella con entro sei Libre circa Riso

Un Sachetto con entro alla grossa libre dieci nove de Vitriol

Quatro Cestelette fodrate di Tella vuote

Un Sacco con entro ferro libre alla grossa venti oto

Tre Sacchi vuoti di Tella
 Un Sacco di Tella con entro fior di Farina libre setanta nove
 Un Sacco di Lana vuoto
 Una Lumetta di Laton
 Due Bozze da Lira
 Una mezza bozza novarola
 Un Candelier di Laton
 Altro detto di Stagno con Lumino di Latta sopra
 Due Fiaschi di Stagno
 Due Ferri da sopresar
 Cinque Bruschini
 Un Scaldapie di Terra
 Sei pignate diverse di Terra da man
 Altre due dette con manico di taccar
 Una Cogona di Terra
 Un Bozza da Lira
 Una Damigiana impagliata
 Due Mastelli d'acqua
 Un Secchio di Rame
 Due pignate di Terra con suoi manichi di Ferrc
 Un Bugiol
 Un Masteleto Fiumano
 Una Stagnadella di Rame
 Una gradella di Ferro
 Due trepiedi di Ferro
 Una padella di Ferro
 Una gratacasa
 Una Mochetta d'Azal
 Quattro lumi per Oglio di Latta
 Una piria di Latta
 Una Cazza da Spiumar
 Altra detta da Brodo
 Un Spedo di Ferro con suo piron
 Una Casetta di riponer il Sal di legno
 Una palettina di Ferro
 Una moletta di Ferro
 Una paletta di Ferro
 Una Cadena da fuoco di Ferro
 Un Foieto
 Un Scaldalleto di Rame con suo manico
 Un manerin di Ferro con manico
 Altro picciolo deto con suo manico
 Un Albol di Tavola d'Albeo con suoi Cavaleti
 Tavola, Tamiso, a legno da Tamisar
 Due Careghe di Paglia
 Un Tavolino con suoi piedi d'Albeo, e Cassetin
 Una Banca longa
 Una Manera di Ferro
 Una Scalla portatile
 Una Caponera
 Due Cavaleti da letto
 Due verigole
 Un Martello da Marangon
 Un Bruschin con manico longo
 Due Zocchi da tagliar carne
 Quattro stanghe
 Tre rampini di Ferro
 Un Cortelazzo
 Una Siega grande con suo armamento
 Due pezzi di Corda

Quattro Candelieri di Legno con suo fil di fero
 Un Candelier di Legno con suo manico
 Un Fiasco di Lata roto con suo manico
 Un Ferro per raschiar le Braghe
 Un Bocal Trevisan da lira
 Una Scudella da Brodo
 Due piatti di legno
 Un Morter di legno con sua Mazza
 Sei Cuchiari di Stagno
 Una Cazza di Rame piccola
 Una Tavola da lavorar
 Numero 20 pietre cotte
 Numero 4 Cuchiari da Ongia
 Sei detti di Legno
 Un Sculier di Stagno da Trinzare rotto
 Tre pironi con manico d'otton
 Tre detti di Ferro
 Un Cortello con manico d'Otton
 Cinque detti con manico d'Ongia
 Un Teller da destirar le Pelli
 Una pelle di Castrato
 Una pelle di Vitello
 Nel Magazino dalla parte d'Ostro
 Pelli venti Boldroni di Calcina
 Cinque detti Becchini di Calcina
 Un Ferro per tirar l'acqua sopra il Pozzo
 Un Zocco longo di rovere
 Una gorna di Tolla incatramata per condur l'acqua
 Due Calcinari fissi in Terra in Cortivo
 Un Tavolon da lavorar
 Due Mastelli grandi
 Una gornella di Tavolla
 Dodeci Stanghette
 Un Borovaz
 Due Legni fissi in terra
 Due Legni ferati
 Un Canal per condur l'acqua al Mare
 Una Cadena di Ferro, e golziera da Can
 Una Tita grande fissa in Tera per ricever l'acqua
 Quattro dette sciolte
 Tre Bagioli incerchiati di Ferro
 Una pillà d'Oglio con suo Coperchio con entro Oglio di Sardelle piu di mezza
 Oglio di Pesce libre cento ottanta cinque entro un Caratello
 Una Cazarola di Rame
 Sei Barilli voti da Oglio di Pesce, tre con Cerchi di Fero
 Una Schizza
 Un Mastello
 Sette Cavaletti da lavorar
 Quattro mazze per pestar le Pelli
 Due Feri per storgier le Pelli
 Dieci cortelli da scarnar le Pelli
 Un Manezon di Ferro fisso in un Travo
 Due Fenestre alte (?), Feriate, Scuri con suo Bertuelle, Cadenazzi, e Ferro da
 tenir a peso i Scuri
 Il Salizo della Caneva
 Un Badil di Fero
 Tre Casse con due Tavole, e suoi piedi
 Una Caldiera di Rame con suo Coperchio di Tavola, Fornello, e suo arco di Fero
 Un Bugiol incerchiato di fero con suo manico.

In Caneva nuova

Zocchi di Legna ad uso di fuoco due stive dall'alto al Casso unite
Due Barilli vuoti uno da Oglio, e l'altro da Cenere
Tre traverse da pelle lacere
Due Tanaglie grandi di Fero per tirar le pelli di Calcina
Un Badil di Fero con suo manico
Due Calcinari fissi in Terra
Lana libre mille trenta una
Due ganzi di Ferro tacati ad una corda per cavar l'acqua dal pozzo
Dieci Stiore di Cana

In Sofitta nella Casa vecchia

Due Cavalletti, e sei Tolle da Letto
Un Strapontin con intima di Slesia
Due Capezali di letto grande
Libre sessanta circa lana
Libre quaranta circa pelle di Cavron
Una Comoda d'Albeo senza Vaso
Una tavola d'Albeo con suoi Cavaletti
Un Teler per la conza di Balcone
Due Stanghe
Cantuo, e venti due Sguerzetti fissi nei Travi per tacar le Pelle
Un Fogonzin di Camera
Una pignata di Terra da man

In Caneva Nuova

Adi 4. Novembre 1782

Nei Calcinari Boldroni duecento setanta otto, e Bechine sette

Nella Sofitta

Un Covertor la Letto di Rassetta verde
Un Casson d'Albeo con due Luchetti, piantato sopra due pezzetti di Travo con
entro
Un Sachetto di Tella con entro Galla macinata libre venti otto
Tre Ferri con suoi manichi per raschiar le pelle
Due detti Ovati
Due forbici da tosar le pelle
Mezzo cortelazzo
Due Tocchi di fil di fero grosso
Tre tavaglie di Tella Canevina usate
Para cinque Linziolli di Tella Canevina usati
Due Tavaglioli repezati
Quattro Canavazze repezate
Nel Portighetto
Un Smogiazo coperto con Stiora, e tella pieno di calcina viva
Altro detto pieno di Legno Tauro, con sopra una pelle di Cane cruda, e un Cordo-
van bianco.

Sotto la Scalla

Una Zara grande vuota

Nella Camera

Un Letto fornito di Tavole, Cavaletti, Paglione, Stramazzo, un paro Lenzuoli,
Cusini due, Capezzale, Coperta imbotita.
Un ritratto da Donna senza suazza
Quatordecim Quadretti di varj Santi
Un Crocefisso di Laton taccato al legno
Due Spechietti
Una portiera con suo ferro al Balcone
Un Baston con pomolo d'Otton
Una Trappola per Sorzi
Un Bruschin
Una Scatola di Carton con entro una Scufia
Una Scatola bislonga con entro
Una Beretta di Cendal usata

Un paro Occhiali
 Due Colarine
 Un Coletto
 Una Capelliera di Legno con sua Seradura, a Chiave con entro
 Chiave con entro
 Un Capel Bordato di Galon d'Oro
 Un Gaban di Panno Blo
 Una Cottola da donna a righe di rassetta
 Un fagottino di Zimossa
 Un Tavolin d'Albeo con suo Casettino con entro varj fagottini di Strazze
 Un Tapeto piccolo
 Un Officio in Francese
 Una Vallisa di pelle con entro retagli di rassa
 Un Cottolo di rassa bianca nuovo
 Un Sachetto di pelle Camozza, con entro polvere di Cipro
 Un Cadin di Terra da Barba
 Un Corpetto di Donna di Tella lacero
 Una Scanzia di Tavolo per longo con sopra tre Bruschini ed in fagotti uno di
 Camoza nera, e l'altro color pompadur
 Una Capeliera di Carton con entro un Capel di Paglia fodrato di Seta nera
 Un Armer d'Albero con tre Cassetini nel primo Seratura, e Chiave, e gli altri
 due senza, con entro
 Un Bocasino di Bombasina a righe
 Un Camisol di Cambelotto rotto color di Maron da Donna
 Altro detto d'Indiana mezzo fruo
 Una Vestaglia da Donna di Seta color di Marasca
 Due Cotoli di Seta a righe
 Un Camisiol di Bavelin a righe fodrata
 Un Brazzo circa di Tella Fiumana
 Una Bozzetta d'Aqua della Regina con suo Bocchino, e stropaglio d'Argento
 Due Borse a arete di Seta senza un Quatrino
 Una Scattola con entro Balanzette, e pesi d'Oro
 Un paro di Scarpe da Donna di Seta usate color Canarin
 Nella seconda Casella
 Venti tre Fazoletti da Naso di Varj colori
 Detti sei laceri
 Camise da Vomo otto con Maneghetti
 Altre dette sette senza Maneghetti di Tella inferiore
 Berette quattro di Bombaso
 Un paro guanti da uomo da Camozza
 Due Sugamani di Tella
 Otto pera di Sottocalze di bombace usato
 Un paro Calze di Bavella nere
 Nella terza Cassella
 Una Velata di Cambelotto rosso usata
 Un Camisiolin di Camoza bianca fodrato di Tella
 Un paro Braghe di Cambelotto rosso fodrate di Camoza
 Altre dette di Felpa rossa
 Una Camisiola da Vomo di Bavelin color di maron
 Altra detta di Stofa a opera
 Un Camisiolin Bombasina fodrato senza maniche
 Un paro Calze di Seta nove
 Nell'Armeretto in Muro
 Tre Fischetti impagliati vuoti
 Due Vasetti da Triacha vuoti
 Quattro tocchi di Sapone
 Un Gotto di Cristallo
 Sei Bozzettine vuote
 Una Casstina d'Albeo con sua Seratura, e Chiave con entro

Un paro Stivaletti di Camozza nera

Un Casoncin d'Albeo con due Serature, ed une Chiave con entro

Un paro Braghe di Scarlatina rossa con cintura e Bottoni d'Oro fodrate di Camozza

Una Velada di Felpa verde fodrata di Cambeloto verde, Bottoni d'Argento

Una Camisiola da Vomo di panno blo fodrata

Altra detta di Scarlatina con galon d'Oro

Altra detta di felpa rossa, con Buso e Botton d'Oro

Un paro di Braghe di Veluto color paonazzo fodrate con Camozza

Un Fagotin di retagli di panno blo, e Rue bianco

Un paro Calze di seta nera

Un fagotin di retagli di Scarlatina, e Cambelotto

Una Velada di Panno verde mar con sua Camisiola galonata d'Oro

Un paro Braghe di Camozza nere

Una Velada, Camisiola, e Braghe di Camozza

Un paro Calze di seta bianche usate

Un Baul d'Albeo coperto di Pelle con entro

Due Traverse d'Indiana Turchina a occhietti

Un Corsieretto da Donna di Filo a opera

Un Bocasin di Filo a stricche rosse nuovo

Tre Camise da Donna

Un Sugaman

Un Cottolo di Drapa verde usato

Due pera di Calzoni di Lana neri

Due traverse di Canavina bianche

Quattro pera di Sottocalze di Bombace

Un Crosatto di Tella da Donna vecchio

Quattro Intimelle da Cusin

Una Traversa d'Indiana a Occhietti nuova turchina

Un Fagotto di Caneva filatto, e intorto

Un per di Sottobraghe di Tella bianche

Una Traversa da Donna di Tella bianca

Un Copertor da Letto di Tella Stampata

Altro detto di Bombaso, e Bavella, a Righe

Un paro Braghe da Donna di Tella

Due Intimelle di Tella a occhietti

Otto Cuchiari di Legno piturati

Altro detto d'Oton

Una Casetta d'Albeo con suo Coperchio senza seratura, e Chiave, con entro

Un Bocasin d'Indiana rossa lacero

Un Bocasin d'Indiana turchin con machie bianche con suo Camisiol compagno

Un Andrie di Bat color di Persico nuovo

Un paro Braghe di panno nuove verde mar

Un paro di calze di Lana bianche

Detti para due neri

Una Beretta di Lana Nera dopia

Una Velada color di Maron vecchia

Una Camisiola di Camozza nera

Due Manizze da Donna

Un Spadin da Cavalcar

Un Cassoncin d'Albeo senza seratura, e Chiave con entro

Una Scufia nera vecchia di Velo

Tavaglioli otto usati

Un Camisiol da Donna di Tella Stampata con suo Cotolo compagno

Una Camisiola da Vomo di Bombasina rossa a Fiori

Un Bocasin da Donna di Bombaso fin a fiori

Un Andrie da Donna d'Indiana a fiori

Una Casetta d'Albeo senza seratura, a Chiave, con entro

Un paro di Lenzuoli di Tella Canevina buoni

Tre tavaglie di Tella Casalina

Tavaglioli tredici buoni di Tella Casalina

Sei detti piu fini
 Un mazzo di Azze sbianchizzata
     Nel Camarino della Casa vecchia
 Nove tole in Scanzie con suoi tramezzi
 Un Casson dipinto con sua seratura, e Chiave con entro
 Dieci pelle Bechine concie
 Pelle di Lana trenta nove concie
 Pelle di Capretto trenta concie
 Un Vedel Bruna
 Due detti piu piccioli
 Pera due guanti da Donna di Camoza
 Pera due detti da Vomo
 Pelle trè da Scarpe nera
 Dodeci Pelle Nere da Braghe di Castrato
 Pera trenta sei di Braghe cucite di Castrato
 Pelle quattro concie per conto del Signor Mattio Dudan per Lire 48—
 Pelle una del Signor Antonio Didos per Lire 14—
 Una detta Paonaza di un Poizan per Lire 9—
 Libre trenta otto Terra giala peso grosso
     Una Cassa senza coperchio d'Albeo
 Un Barille sfondato
 Una Tavola da lavorar
 Una Carega di Paglia
 Una Canevetta da quattro Bozze con entro Bozze da lira tre intiere, una rotta,
 ed una Schizza pur rotta
 Una pelle scarsa per provar collori
 Due pelle Vachette per Conza da una di Macarsca per Lire 40—
 Venti una Tavolla nel pareto del detto Camerino, con una porta, Seratura, Chiave,
 Bertuelle, e manetta
     In portico nella Casa nuova
 Un banchetto da donna per lavorar
 Careghe di paglia quattro
 Due cavaletti con sua tavola
 Un banco d'Albeo longo
 Un letto fornito con due cavaletti, cinque tavole, paglione, Stramazzo, capezale
 due lenzuoli, e schiavina
 Due cavaletti da letto
 Tre tavole da letto
 Due stramazzi
 Otto cusini
 Un coppertor di pelle d'Agnello
 Due schiavine
 Una Cassa di noghera con sue bertuelle
 Due camise da vomo, a due Fazoletti strazzi
 Pera quattro braghe cucite di pelle di Castrato
 Un armer d'Albeo con un Casettino, e sue portelle con seratura e chiave vuoto
 Un teler da balcon con sua tela
 Due pelle per braghe di camoza trasportate nel casson dipinto
 Un mier di anime di botton di legno
 Pera due forfe una grande, una picciola
 Un teler con suoi vetri
 Altro simile nella Casa vecchia
     Nel secondo sollar
 Lana a refuso bianca, e nera Calatri cinquanta in circa
 Carnazza libre cento sesanta tuè
 Lana da Zampe libre venti cinque
 Duecento, e otto squarzetti per tacar pelli
 Una Tavola, e un Cavaletto
 Pelle in Oglio duecento settanta tre

Libre venti circa pello di Caprone

Nel cortile

Carra quattro circa legna da fuoco

Un restello sotto la scala della casa nuova con sua seratura, e Chiave

Galine otto, e un Gallo

Una Civiera

Adi 23, novembre 1782 Salona

In esecuzione mi sono conferito io Giovanni Maria Geremia di Veneta Autorità Nodaro Publico, a Coadiutor al Civile unitamente all'infrascritto Spetabil Signor Esaminador, e Testimonj, servito da Domino Giovanni Battista Fullonio comandador alla casa di ragione della compagnia di negozio della nuova fabrica di pelli ad uso di Germania, posto a Salona ove presi in inventario quanto segue.

Un armeretto d'albeo con entro

Cuchiari di legno numero 3 — e due di osso

Due Lume da Oglio di Latta

Due pozeti

Una saliera di Boemia

Una Scatola di legno da Pevere

Una Bozza da lira

Pironi tre di Fero

Una Brittola con manico di osso

Due Scovolette da piatti

Cinque piatti di Ferro diversi

Una Persora di Fero

Una gradella

Una Cazza da brodo di Fero

Altra detta da spiumar

Due dette di Legno

una moletta di Fero

un foletto da fuoco

Un Badil vecchio

Pignate quattro di Terra

Un Bocal di Terra

Una Saliera di legno

Un fasso legne da fuoco

Due scagni a tre pie di legno

Una Tavola d'Albeo con suoi piedi

Una Carega di Paglia rotta

Un paglion lacero

Un Strapontin di lana

Due cussini

Una Schiavina

Due Coverte imbotite

Un paro di Brage di pelle usate

Una Valesana di Rassa Sope

Nove Stanghe

Due pezzi di Tavola

Un Orinal

Un Banco a due pie di legno

Una Tavola vecchia

Alquanto pello di Cavran

Due Cavaletti con sua tavola

Un bigonzo Grande

Un mezzo Barillo da Oglio vuoto

Due pille di pietra con poco oglio di Sardelle per cadauna

Alquanto pelle di cavron messo alla rinfusa sotto la scala

Un Bail di fero

Un Zocco formato a banco per uso di pelli

Una Valca con suo albero, vioda, e tutti gli apprestamenti

Un Zocco grande

Quattro detti piu piccioli con altri legni vicini

Quindici pelli grossi

Stanghe sessanta

Un restello di legno per il Canal

Quatordecim mazzi di corda mezzane, e sotili usate

Diversi Cavi di cordesella destesi per uso de pelli

Una Tavola vecchia

Un Martello di Fero grande

Due Bujoi di legno

Una portella di legno con suo fero, e luchetto per l'acqua della Rioda

Un porton, o sia suoda acqua arato sopra il canal

Una Tezza sopra la rioda con un muretto divirsorio aratto in calcina

Francesco Tomaseo esaminadore

Antonio Gualeni Testimonio

Pietro Tomasich Testimonio

Tekst dokumenta prepisan je sa svim pravopisnim i drugim greškama.

²⁴ Vidi dokument u prilogu.

²⁵ NS LXI/4, sveščić K u HAS-u.

²⁶ Splitski arhiv (SSO) u HAZ-u sv. 911/9, 1. 71.

²⁷ NS LXI/6 u HAS-u.

²⁸ Anagraf je sačuvan u rukopisnoj ostavštini Fanfonja-Garanjin, osobni arhiv Dominika Garanjina, uskoro će svi podaci iz anagrafa biti objavljeni.

²⁹ Rukopisna ostavština Fanfonja-Garanjin, Ivan Luka Garanjin, kps 2/10.

³⁰ H. Morović, Izvještaj poglavara E. Rehe o prilikama u splitskom okrugu u godini 1822, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Izd. HAS-a svez. 9, Split 1977, str. 187—188.

³¹ K. Vojnović, Cenni statistico-economici sul Circolo di Spalato con speciale riguardo al quadriennio 1857—1860, Spalato 1864, str. 76.

³² K. Vojnović, Le condizioni economiche del Circolo di Spalato negli anni 1861—63, Spalato 1865, str. 23.

³³ M. Cortelazzo, Glossario, Bolletino dell'Institutio di storia della Società dello Stato veneziano, III, 1961, Fondazione Giorgio Cini, str. 264.

³⁴ P. Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata, III, Trieste 1973, str. 427.

³⁵ C. Fisković, Kuća povjesnika Pavla Andreisa u Trogiru, Izdanje HAS-a sv. 7, Split 1969.

³⁶ Rukopisna ostavština obitelji Fanfonja-Garanjin, ostavština obitelji Fanfonja.

³⁷ D. Božić-Bužančić, Interijer kuće u Splitu u 17. vijeku, Izdanje HAS-a br. 5, Split 1965; ista, Prilog poznavanju interijera kuće u Splitu u XVIII st., sv. 6, Split 1967; ista, Društveni i privatni život u Splitu od konca XVII st. do pada Mletačke Republike, doktorska disertacija, ciklostil, Split 1976, str. 42—43 i 56—57.

³⁸ V. Han, Upotreba dekorativne kože u renesansnom Dubrovniku, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik 1956, str. 245—246.

³⁹ J. Perić, Šibenska kuća od najstarijih vremena do konca 18. st., Radovi Instituta JAZU u Zadru br. 2, Zagreb 1955, str. 256; C. Fisković, Spomenici otoka Visa od IX—XIX st., Prilozi povijesti u Dalmaciji sv. 17, Split 1968, bilj. 649.

⁴⁰ C. Fisković, Kuća povjesnika Pavla Andreisa u Trogiru, n. dj., str. 223.

⁴¹ V. Han, n. dj., str. 251.

⁴² Splitski arhiv (SSO) u HAZ-u, sv. 549/1.

⁴³ Rkp. ostavština obitelji Fanfonja-Garanjin, ostavština obitelji Garanjin, administracija.

⁴⁴ Na početku XVIII st. splitski nadbiskup Cupilli imao je namjeru osnovati u Sjemeništu jednu tiskaru. Izgleda da je ta tiskara bila proradila, možda je čak u njoj tiskano i djelo isusovca Arderija dalla Bella. Ništa nije sačuvano, ni po bliže poznato. D. Božić-Bužančić, Društveni i privatni život u Splitu, n. dj. str. 13.

⁴⁵ D. Božić-Bužančić, isto, str. 266.

⁴⁶ G. Boerio, n. dj.

⁴⁷ V. Han, n. dj., str. 250 i bilj. 45; autorica se poziva na djelo Henri Clouzot, Geschmückte Lederarbeiten, Berlin, II Korduanleder, 7.

- ⁴⁸ P. Molmenti, n. dj. III, str. 132.
- ⁴⁹ Ovaj se termin spominje u nekima od spomenutih splitskih inventara kao i u kući Andreis u Trogiru.
- ⁵⁰ D. Božić-Bužančić, Prilog poznavanju interijera kuće u Splitu u XVIII st., n. dj., str. 139.
- ⁵¹ Isto djelo, str. 159.
- ⁵² Isto djelo, str. 158.
- ⁵³ Isto, str. 156.
- ⁵⁴ Isto, str. 138.
- ⁵⁵ Isto, str. 139; D. Božić-Bužančić, Interijer kuće u Splitu u XVII vijeku, n. dj., str. 125.
- ⁵⁶ G. Boerio, n. dj.
- ⁵⁷ P. Sella, Glossario latino-italiano, Stato della chiesa — Veneto Abruzzi, n. dj.
- ⁵⁸ V. Han, n. dj., str. 250.
- ⁵⁹ Isto, str. 250.
- ⁶⁰ Isto, str. 253.
- ⁶¹ M. Cortelazzo, n. dj., str. 260; G. Boerio, n. dj.
- ⁶² P. Sella, n. dj. i isti, Glossario latino emiliano, Città del Vaticano 1937.
- ⁶³ C. Fisković, Kuća povjesnika Pavla Andreisa, n. dj., str. 223 i 224. Sjeda-lice presvučene kožom zabilježene su i u kućama na otoku Lastovu. C. Fisković, Lastovski spomenici, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, sv. 16, Split 1966, str. 130.
- ⁶⁴ Ili je pak koža bila pričvršćena čavlima s ukrasnim glavicama.
- ⁶⁵ V. Han, n. dj. str. 250.
- ⁶⁶ D. Zelinkova, Slikano usje v Sloveniji, Časopis za slovensko krajevno zgo-dovino, god. 1961.
- ⁶⁷ P. Sella, navedena djela.
- ⁶⁸ G. Boerio, n. dj.
- ⁶⁹ D. Zelinkova, n. dj.
- ⁷⁰ D. Zelinkova, n. dj.
- ⁷¹ D. Božić-Bužančić, Društveni i privatni život u Splitu, n. dj. str. 123.
- ⁷² I. Lentić, Leonardo Molino, dubrovački majstor ukrasnih i pozlaćenih koža iz druge polovine XVII st., Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XXII, br. 3—4, Zagreb 1973, str. 10—11.

LE METIER DU CUIR A SPLIT, DEVELOPPEMENT ET REALISATIONS
AU XVIIIes. ET AU COMMENCEMENT DU XIXes.

Danica Božić-Bužančić

Les premières données sur les corroyeurs, tanneurs et peaussiers de Split sont, jusqu'à présent, connues depuis l'année 1281. Ces spécialités, comme celles des cordonniers, bottiers et savetiers, furent les mieux représentées à Split parmi les autres artisanats pendant la période comprise entre 1360 et 1361. Au cours des siècles ont fleuri, à Split, les métiers dont le cuir était la matière première de base. Une profusion de peaux y arrivait, surtout des pays qui se trouvaient sous la domination turque; l'eau — celle du petit fleuve côtier Jadro — était proche, et ils avaient une quantité suffisante d'huile — conditions nécessaires au développement des différents métiers du cuir.

De nombreux renseignements concernant le XVIIIes. ont été conservés sur l'activité de cette profession. Les ateliers, ainsi que les teintureries, dépendaient de la commune de Split. C'est elle qui permettait à des particuliers d'exercer ce travail en location et c'est ainsi que, entre 1725 et 1730, l'artisan Karlo Lucenti jouissait du droit de corroyage, tannage et teinture; il employait, semble-t-il, plusieurs ouvriers dans son atelier.

Dans la seconde moitié du XVIIIes., I. Moller, l'un des fondateurs de l'Académie agraire de Split, essaya, entre autres, de mettre aussi sur pied une entreprise de corroyage et de tannage précisément à cause des conditions favorables ci-dessus mentionnées. Malheureusement cela ne dura pas longtemps. Parmi les autres ateliers où, à la même époque, on travaillait le cuir — et que nous connaissons d'après les sources d'archives — le plus grand nombre de données conservées concerne la «Société pour la Commerce des nouveaux Ateliers de Corroyage et de Tannage d'après la Méthode allemande». Deux citoyens de Split faisaient partie de cette société, puis deux frères d'origine suisse, et un Français. Ces trois étrangers habitèrent longtemps Split. Ils avaient commencé à travailler en 1779 et se séparèrent au bout de trois ans. Il semble que le Français Baijer (Bailler?) ait continué à travailler. Les affaires de la société étaient très développées, ses produits se vendaient même aux foires de Senigaglia. L'atelier était bien aménagé, équipé en locaux, outils et matières premières; on y fabriquait même des vêtements en cuir.

Parmi les ateliers de corroyeurs et tanneurs connus au cours de la première moitié du XIXes. nous mentionnerons A. Zlodre qui, en 1848, ouvrit, à Split, une usine de ce genre laquelle, ainsi que l'écrit K. Vojnović, pouvait concurrencer les meilleures parmi celles travaillant le cuir dans le pays.

Dans les inventaires des maisons de Split — agréables à habiter, meublées élégamment et de façon moderne pour l'époque — on note un grand nombre d'objets en cuirs de diverses sortes et façonnés différemment, depuis les peaux ordinaires jusqu'aux cuirs travaillés et décorés artistiquement. C'était, par exemple, de fins rideaux de cuir, puis le cuir dont on garnissait certaines parties du mobilier, des couvertures de lit, des livres reliés en cuir, etc... On utilisait aussi le cuir dans les maisons d'autres villes dalmates.

Il est certain, qu'en partie, ce matériau finement traité était importé d'Italie, de Venise surtout, et probablement aussi de Hollande où cette branche d'artisanat et d'art était très développée, mais il serait utile de savoir, par exemple, si le «corridor», ou une autre sorte de cuir fin était travaillée dans un atelier de Split, comme c'était le cas à Dubrovnik. Ainsi que nous l'avons dit, nous sont connus, jusqu'à présent, les nombreux corroyeurs et tanneurs qui oeuvraient à Split, mais un important matériel d'archives reste à étudier et il est probable que ces sources fourniront encore de nombreux éléments sur cette spécialité qui contribuait au standing de l'habitation et de l'habillement.